

УДК 316: 364. 272 (477)

В. Д. Воднік, кандидат філософських наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ В УМОВАХ ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Висвітлено основні причини, негативні наслідки вживання наркотичних речовин. Проаналізовано проблему профілактики наркоманії. Визначено основні недоліки та причини малоефективної боротьби з наркоманією в Україні.

Ключові слова: наркоманія, наркотики, профілактика наркоманії, протидія наркоманії, громадянське суспільство.

Актуальність проблеми. Конституція України визначає, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою. Крім того, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. На жаль, наша країна ще й досі не досягла названих конституційних стандартів. Єдиний можливий шлях для цього – побудова громадянського суспільства, цілями якого є: 1) формування громадянської позиції кожної конкретної людини; 2) побудова гідного суспільства на всіх рівнях життєдіяльності індивіда (держава, родина, школа); 3) відчуття європейської спільноти і водночас збереження національних особливостей; 4) забезпечення всіх громадян реальним правом отримувати знання і навички, необхідні для повноцінного життя і діяльності у громадянському суспільстві [2, с. 141]. Проте динамізм соціальних процесів у період побудови громадянського суспільства в Україні, кризова ситуація у багатьох сферах громадського життя неминуче приводять до збільшення девіацій, що виявляються в поведінкових формах, які відхиляються від соціальних норм. Поряд із зростанням позитивних девіацій (політична активність населення, економічна запозятливість, наукова і художня творчість) підсилюються девіації негативні – насильницька і корислива злочинність, алкоголізація і наркотизація населення, підліткова делінквентність, проституція, аморальність.

Серйозним злом для кожної окремої особи, а також соціальною та економічною небезпекою для всього людства є наркоманія. Особливо небезпечним є те, що вона має тенденцію до швидкого поширення.

Наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною [3, ст. 1], захворювання, яке відбивається у фізичній і (або) психічній залежності, яка поступово призводить до глибокого виснаження фізичних і психічних функцій організму. Вивчення природи, причин, тенденцій наркоманії має як наукове, так і практичне значення. Воно повинно бути основою для вдосконалювання соціальних відносин і інститутів громадян-

ського суспільства, соціальних норм і практики їхнього застосування, зміцнення системи соціального контролю, послідовної реалізації заходів морального і правового виховання, соціальної профілактики і відповідальності. Усі вони спрямовані на те, аби забезпечити максимальний захист особистості, задоволення інтересів громадян, демократизацію і гуманізацію нашого суспільства. В Україні вже давно існує нагальна потреба розроблення дієвої стратегії у галузі профілактики негативних соціальних відхилень, зокрема наркоманії, наркотизму, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблеми наркоманії привертають увагу багатьох науковців. Їх аналізу і висвітленню присвячено праці А. Габіані, О. Гришко, Л. Журавльової, О. Кокуна, Н. Маликової, С. Максименко, О. Мельника, С. Мінченка, Г. Піщенко, Л. Раєцької, І. Руценка, О. Сердюка, О. Шаніної, В. Шаповалова та ін. Деякі питання профілактики наркоманії, наркотизму розглядаються у роботах Л. Волонтир, А. Гаврильченка, О. Губенка, О. Заросинського, І. Ковальчука, П. Мінка та ін.

Розв'язання масштабних соціально-економічних, культурних, медичних, правових та інших проблем, які зумовлюють існування наркоманії в нашому суспільстві, залежить від ефективності профілактики даного соціального явища. У зв'язку з цим актуальною є проблема соціальної профілактики наркоманії, наркотизму з урахуванням світового досвіду.

Метою статті є аналіз деяких актуальних питань соціальної профілактики наркоманії в Україні на основі світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Наркоманія належить до явищ соціальної патології, наслідки якої є дисфункціональними, завдають шкоди суспільству та особистості. Зміцнення демократичних інститутів, побудова громадянського суспільства неможливі без зменшення негативних впливів цього виду девіації.

Стрімке поширення наркоманії в нашій країні зумовлює необхідність розроблення та запровадження ефективних програм профілактики і подолання цього негативного суспільного явища. Однією з важливих передумов при розробленні таких програм є вивчення і врахування різноманітних причин споживання наркотиків та негативних суспільних наслідків, до яких призводить поширення наркоманії. Рамки статті обмежують можливість висвітлення всіх аспектів даного соціального явища, зокрема його причин, тому використаємо узагальнення, яке здійснив О. Кокун [4, с. 10–11] на основі аналізу праць І. Коршко, В. Лазаренко, Б. Лазаренко і С. Хаїрової, Н. Максимової, Е. Мельник, А. Нагорної, В. Безпалько та ін. До основних передумов споживання наркотиків він відносить конституційно-біологічні, традиційно-культурологічні, медичні, індивідуально-психологічні та соціальні.

Конституційно-біологічні: спадкоємна обтяженість психічними та/чи наркологічними захворюваннями, генетична схильність, затримка фізичного розвитку (особливо у юнаків), пізні статеве дозрівання.

Традиційно-культурологічні: споживання психоактивних речовин, яке перетворювалося у певній місцевості на традицію.

Медичні: черепно-мозкові і пологові травми, дитячі психічні травми, захворювання нейроінфекціями у ранньому дитинстві, вживання психоактивних речовин за призначенням лікаря.

Індивідуально-психологічні: наслідування більш старших чи авторитетних однолітків, спроба нейтралізувати негативні емоційні переживання, неможливість реалізації своїх здібностей, підвищена психічна чи фізична дезадаптаційна реакція, прагнення відповідати звичаям значущої для підлітка групи однолітків, аномальні риси особистості (гедонізм, авантюризм, збудливість, завищена чи занижена самооцінка, підвищена конформність, нестійкість характеру), протестні реакції («на зло»), спрямовані проти старших (батьків, педагогів), самодеструктивна поведінка, цікавість, підкорення тиску і погрозам.

Соціальні: криза в ідеологічній, духовній, економічній та інших сферах, що призвело до руйнування існуючих ідеалів, стереотипів; складні соціально-економічні умови існування більшості населення: різке падіння життєвого рівня, розшарування на бідних і багатих, погіршення кримінальної ситуації, невпевненість у майбутньому, відсутність соціальних гарантій та соціального захисту; неблагополучна родина (алкоголізм чи наркоманія батьків, низький майновий рівень, відсутність емоційного контакту, неповна родина); поширення зловживання психоактивними речовинами в даній місцевості; активна пропаганда в засобах масової інформації напрямів молодіжної субкультури, пов'язаних зі вживанням наркотиків і токсикантів (клубна культура, деякі стилі музики (рейв, джангл і т. п.), завуальована пропаганда легалізації наркотиків, проведена окремими ЗМІ; недосконалість чинного законодавства; неадекватна молодіжна політика, відсутність реальної програми дозвілля, зайнятості неповнолітніх; недосконалість роботи центрів соціальної допомоги, в яких практично відсутні фахівці з проблем наркології; проживання в районах з низьким майновим цензом (райони міського «дна»).

Поширення наркоманії супроводжується комплексом проблем: розповсюдженням інфекційних хвороб (ВІЛ/СНІД, як свідчить статистика, до 80 % хворих на СНІД – ін'єкційні наркомани), втратою працездатного населення, погіршенням фізичного та морального здоров'я нації, занепадом культури тощо. Особлива небезпека наркотизації населення пов'язана з тим, що, як правило, основна маса наркоманів – це молодь. Саме вона з нестійкими ціннісними орієнтаціями та відсутністю усталеного інтегрального статусу стає основною жертвою наркоманії. Молодь – не тільки майбутнє, а й виробничий потенціал країни, значна частина якого перебуває у репродуктивному віці. Наркоман, ураховуючи його емоційний та психологічний стан, виключений як з виробничих відносин, так й з репродуктивного процесу. До того ж, навіть у разі

вагітності наркоманки або від наркомана дитина народжується з біологічними та психічними вадами, у тому числі з наркозалежністю.

Соціальна небезпека і шкода, яких завдає наркоманія суспільству, як відзначають науковці, полягає у такому: у широкому соціальному плані наркоманія завдає матеріальну шкоду, часто спричиняє травми на виробництві і правопорушення, загалом зменшує здатність населення вести здоровий спосіб життя; хвороба на наркоманію, або в цілому наркотизм, є соціальною хворобою, яка загрожує здоров'ю нації і населення, впливаючи на демографічний, соціальний та економічний стани держави.

Соціально-профілактична діяльність у широкому розумінні має на меті виявлення, усунення і нейтралізацію причин та умов, що викликають різного роду негативні явища, в тому числі наркоманію. Вона являє собою систему соціально-економічних, суспільно-політичних, організаційних, правових і виховних заходів, що проводяться державою і суспільством для того, аби усунути зазначені причини, сприяти формуванню правомірної, високоморальної поведінки громадян. Заходи профілактики соціальних відхилень повинні охоплювати життєдіяльність особи в усіх основних сферах суспільства: економічній, політичній, духовній.

Ефективність попередження наркоманії залежить від розв'язання масштабних соціальних, економічних, культурних, медичних, правових та інших проблем, які зумовлюють існування даного явища в нашому суспільстві. Необхідний комплексний підхід до її профілактики.

Зрозуміло, що така діяльність може бути розвита, перетворена на постійну функцію певних державних органів і громадських організацій лише тоді, коли для цього є необхідні умови. По-перше, повинні сформуватися досить виразні уявлення про природу наркоманії, її причини. По-друге, для розвитку соціально-профілактичної діяльності необхідні відповідні матеріально-технічна та організаційна бази. Слід звернути увагу і на законотворчий процес, необхідність ухвалення законів, спрямованих на захист прав і основоположних свобод людини і громадянина.

Як і будь-яка діяльність, соціальна профілактика розвивається в сукупності суперечливих вимог і обмежених можливостей. З одного боку, бажано, аби соціальне запобігання було найбільш раннім, коли ще не цілком сформувалися передумови порушення соціальної норми; а з другого – на ранніх стадіях формування антигромадського вчинку (перекручування потреб, дефекти мотивації) далеко не завжди складаються підстави для профілактичного втручання і впливу. Конституційне право недоторканності особи покликано гарантувати від незаконного втручання в життя кожної людини, яка не вчинила жодних дій, шкідливих для суспільства.

Звідси випливає, що реальне здійснення соціально-профілактичних заходів обмежено щонайменше в трьох аспектах. По-перше, воно обмежено часом одержання і змістом інформації про об'єкт профілактики: якщо

людина ще не вчинила аморального або іншого антигромадського проступку, то не можна судити про її зіпсованість і вживати профілактичних заходів. По-друге, воно обмежено фізичними (технічними), соціальними і психологічними можливостями щодо усунення причин і умов, які сприяють відхиленням від соціальних норм, наприклад, якщо підліток росте в неблагополучній родині, то змінити поведінку цієї родини у більшості випадків досить важко або навіть практично неможливо. По-третє, воно обмежено правовими і моральними межами припустимого втручання в особисте життя; усі заходи впливу регламентовано законом.

Дотримання прав і законних інтересів громадянина – необхідна вимога законності; порушення цих прав і законних інтересів шкідливо і з профілактичної точки зору, тому що здатно привести лише до зниження престижу соціальної норми і засобів соціального контролю, збільшення соціальних відхилень.

Загальними вимогами при плануванні профілактичних заходів є такі:

– обґрунтованість – включення заходів, що базуються на об'єктивно оціненій інформації;

– повнота – охоплення профілактичними заходами всіх сфер життєдіяльності громадян з урахуванням їх особистості;

– конкретність – формулювання заходів на підставі характеристики громадянина, застосування індивідуальних форм і методів профілактичної і виховної роботи з точним зазначенням строків виконання певних дій та їх виконавців;

– своєчасність – визначення і застосування саме тих профілактичних заходів впливу (у взаємодії з іншими суб'єктами, які проводять профілактичну і виховну роботу), що є ефективними в конкретний період;

– реальність – тобто включення до плану заходів, що мають бути обов'язково виконані. Це означає, що профілактичні заходи повинні плануватися з урахуванням наявних можливостей їх подолання з боку соціальних суб'єктів, залучених до цієї роботи.

При плануванні застосування будь-якого профілактичного заходу, на думку С. Максименко, слід ураховувати такі моменти: 1) на який цільовий контингент цей захід спрямовано; 2) вікові, статеві та соціально-психологічні особливості його застосування; 3) дані про ефективність заходу; 4) наявність докладних психологічно обґрунтованих рекомендацій щодо застосування; 5) можливість модифікації заходу залежно від особливостей певного цільового контингенту [5, с. 3].

Заходи профілактики наркоманії, які проводить суспільство, повинні бути диференційовані за місцем і часом. Практично важливо знати, коли, на що, яким чином слід впливати і чи впливати взагалі.

Є такі відносини, стереотипи і зразки поведінки, які неможливо «підштовхнути» або змінити їх примусово, – вони не зникнуть до тих пір, доки

не зміниться та чи інша частина соціального організму. Є і відносини, на які можливо і потрібно впливати вже зараз і найрішучим чином, бо для цього є усі умови.

Одним із напрямів профілактичної роботи щодо запобігання наркоманії є інформаційний. На думку науковців, зокрема І. Озерського [6, с. 34], профілактична робота має проводитися в двох напрямках: а) пропаганда здорового способу життя, загальнолюдських цінностей, що має здійснюватися у формі молодіжних телесеріалів, відеокліпів, відеосюжетів, радіо- та телепередач. Інформація про шкідливість вживання психотропними речовинами тут має бути подана дуже обережно, натяком; з метою підвищення дієвості цієї інформації необхідно застосовувати методи нейролінгвістичного програмування, непрямого навіювання, вплетеного повідомлення тощо; б) превентивна (валеологічна) освіта. Завдання цього напрямку полягає не тільки в тому, щоб кожна людина, ще до першої спроби якоїсь психотропної речовини, мала об'єктивні відомості про причини, механізми дії і наслідки вживання цих речовин, а ще й у тому, аби отримані знання стали основою реально діючих мотивів поведінки. Складність здійснення завдань цього напрямку зумовила необхідність створення спеціальних методик, наприклад, методики «життєвих ситуацій» як перспективного підходу до профілактики вживання наркотичних речовин [7], та програм, навчальних посібників з валеології, застосування яких забезпечує формування у молоді психологічної готовності зробити правильний вибір у ситуаціях ризику вживання психотропних речовин.

Одним з найбільш перспективних напрямів, ураховуючи специфічність та масштаби їх впливу на громадян, є залучення засобів масової інформації до запобігання наркоманії.

Нині у багатьох країнах світу активізувалася боротьба проти наркоманії. І це зрозуміло: наркоманія для злочинних угруповань є засобом наживи, отримання нетрудових доходів, нагромадження значних капіталів, які внаслідок наркобізнесу легалізуються і використовуються в інших злочинних цілях. Можна визначити, що політичний аспект профілактики наркоманії, наркотизму характеризується тим, що ядро наркотизму – наркобізнес як частина організованої злочинності протистоїть державній владі та управлінню, послаблює систему державної влади, знижує довіру до неї з боку населення.

Правовий аспект як частина соціально-профілактичної діяльності являє собою сукупність передбачених законом, іншими нормативними актами або міжнародними конвенціями норм, що, по-перше, забороняють учинення дій, пов'язаних з наркотиками, і встановлюють за це юридичну відповідальність (головним чином кримінальну та адміністративну); по-друге, регулюють правовідносини, які виникають у зв'язку із захворюванням на наркоманію або з вживанням наркотичних речовин; по-третє, забезпечують примусове лікування від наркоманії; і по-четверте, відносять ті або інші речовини до наркотичних.

Фундамент для побудови української правової моделі протистояння наркотизму закладено положеннями міжнародно-правових актів.

В Організації Об'єднаних Націй створено комісії по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, Міжнародний комітет по контролю наркотичних засобів, Всесвітня організація медичної охорони, Інститут соціального розвитку, Інститут у справах боротьби зі злочинністю, відділ наркотичних засобів секретаріату ООН та ін.

У 1971 р. при ООН був затверджений спеціальний фонд для фінансування і координації діяльності різних організацій, які ведуть боротьбу з наркоманією. Проводять роботу в цьому напрямі міжурядові і неурядові організації: Міжнародне бюро у справах наркотиків, Інтерпол, Ліга спілки Червоного Хреста, Міжнародні і Європейські ради у справах боротьби з алкоголізмом і наркоманією. Декілька науково-дослідних центрів різних країн стали базовими для Всесвітньої організації охорони здоров'я з вивчення проблем наркоманії: Національний інститут з проблем зловживання наркотиками в США, Фонд дослідження проблем наркоманії в Канаді, Мексиканський центр вивчення лікувальної залежності, науково-дослідний інститут охорони здоров'я в Таїланді. Для боротьби з цим явищем країни – учасники ООН у 1988 р. у Відні прийняли Конвенцію щодо боротьби з наркоманією. Україна також є учасником цієї Конвенції. Останнім часом щороку проводяться міжнародні форуми та конференції для розв'язання проблем боротьби з наркотиками, й їх нелегальним виробництвом та торгівлею. Питання наркоманії постійно перебувають у сфері уваги ВООЗ, яка вивчає досвід боротьби у світі з цією проблемою і виносить певні рішення. Щороку міжнародна громада проводить День боротьби з наркоманією, аби привернути належну увагу людства до цієї важливої проблеми.

Україна, яка стала на шлях демократичних перетворень, побудови громадянського суспільства, вживає всіх заходів, щоб долати таке соціально небезпечне зло, як наркоманія. Зокрема, Верховна Рада України ухвалила низку законів, у тому числі «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [8] та ін., що спрямовані на боротьбу з наркоманією.

Чинне законодавство охоплює майже всі відомі на сьогодні форми наркоманії. Саме на правових методах лежить весь тягар виконання міжнародно-правових зобов'язань щодо зниження темпів незаконного виробництва, попиту та обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, зменшення загрози здоров'ю людей та запобігання похідним злочинам.

«Державна політика у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів спрямовується на: визначення основних принципів та напрямів державного регулювання відносин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; встановлення державного контролю за обігом в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів

та додержанням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори; запобігання відтоку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів із законного (легального) обігу; зменшення шкоди від наслідків незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин; встановлення єдиного порядку ліцензування видів діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; зменшення кількості правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; обмеження реклами наркотичних засобів і психотропних речовин; створення умов для проведення наукових досліджень, впровадження нових технологій у сфері розроблення, виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; розвиток міжнародного співробітництва у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. » [9, с. 5–6].

Характерною рисою сучасного етапу вдосконалення чинних норм українського антинаркотичного законодавства, на думку дослідників, зокрема Л. Волонтир [10] та Є. Курінного [11], є пошук чіткої державної стратегії протидії наркоманії, оптимальної і ефективної правової моделі розв'язання проблем наркотизму. Основна складність їх чіткої відсутності в Україні є доктринальна та законодавча невизначеність у співвідношенні ліберальних та репресивних заходів, покликаних виконувати функцію основних важелів правового механізму.

Слід відштовхуватися від того, що світовій практиці на сьогодні відомі три підходи до розв'язання проблеми наркотизму: репресивний, ліберальний та рестриктивний [12]. Якщо спиратись на досвід цивілізованих країн, вбираючи найкраще, то Україна має враховувати таке.

Репресивний підхід характерний для країн із тоталітарним правовим режимом, які не роблять різниці між наркоманом і наркоспоживачем та вбачають розв'язання наркотичної проблеми у кримінальному покаранні, ізоляції та примусовому лікуванні. Хоча це і найпростіший спосіб, до якого схиляються деякі науковці, але далеко не ефективний і для нашої країни основні негативні наслідки такого підходу відомі.

За ліберального підходу увага законодавця спрямовується на лікування, психологічну і медичну допомогу та профілактичну роботу, а не на репресивне пригнічення наркозалежних осіб за допомогою покарання. Цей підхід у законодавстві та антинаркотичних практиках передбачає скасування заборони на вільний продаж і відкрите споживання легких наркотиків, тобто тягне за собою обмежену легалізацію наркоспоживання. Цінність ліберальної стратегії для суспільства полягає у тому, що вона підкреслює недостатність ефективності заборони як засобу подолання наркотизму і не вбачає її єдино можливим способом розв'язання наркотичної проблеми. Разом з тим, хоча ліберальна стратегія і спрямована на права «особистості», її застосування в Україні, де реагування значною мірою залежить від сили адміні-

стративної та кримінальної заборони через низьку правову культуру, є поспішним. Тому деякі вітчизняні науковці вважають лібералізацію передчасною і, навпаки, наголошують на силовій протидії наркобізнесу і соціально-психологічній профілактиці наркоманії.

Поєднання заходів репресивного характеру із соціально-медичним профілактичним впливом демонструє рестриктивна модель, яка розмежовує правове становище хворої людини – наркомана і наркоспоживача. Тут репресивні заходи спрямовані головним чином на переслідування осіб, що наживаються на проблемі наркотизму, припинення незаконного обігу наркотиків. Основним об'єктом превентивної роботи з метою обмеження попиту на наркотики є наркоспоживач. Ця модель не дає повної гарантії усунення наркотизму, але завдяки поєднанню ефективного контролю та обмеження зупиняє його поширення та скорочує масштаби. Вільна від крайнощів «пресу» та «вільного доступу» рестриктивна стратегія, на думку Л. Волонтир [10, с. 232], є найбільш прийнятною для України.

Наближення України до рестриктивної правової моделі подолання наркотизму було заявлено в Програмі реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки. Подальша лібералізація кримінально-правових норм за принципом декриміналізації можлива за умови створення та функціонування у рамках зазначеної Програми відповідних лікувальних та реабілітаційних центрів, інших соціальних інститутів, здатних взяти на себе функції поступового витіснення немедичного вживання наркотиків із життя суспільства.

Соціально-профілактична діяльність щодо наркоманії, крім зазначених правових методів, передбачає заходи медично-правового характеру [13, с. 441–442], які полягають у сукупності медичних заходів, що застосовуються для лікування наркоманії. Це обов'язкове медичне обстеження осіб, стосовно яких є достатні дані, аби припустити, що вони вживають наркотичні засоби в немедичних цілях; привід і примусова госпіталізація для проходження медичного обстеження у разі ухилення від нього; офіційне попередження лікарем-психіатром і наркологом хворих на наркоманію про обов'язкове проходження ними курсу лікування в наркологічному закладі органів охорони здоров'я; направлення на лікування наркоманів, які злісно ухиляються від обов'язкового лікування від наркоманії в умовах ЛТП, ЛВП у встановленому законом порядку; проходження обов'язкового протирецидивного лікування після примусового лікування в ЛТП, ЛВП; направлення таких осіб на примусове лікування у зазначених закладах у разі відновлення ними немедичного вживання наркотиків або ухилення від добровільного лікування. Медичні заходи полягають, зокрема, в удосконаленні наркологічної служби і методів лікування наркоманії, підвищенні професійної підготовки медичних працівників, розробленні нових лікарських препаратів, медичного обладнання.

Ефективна профілактика вживання наркотиків саме серед молоді, бо найчастіше наркотики починають уживати у підлітковому та юнацькому віці, не-

можлива без широкого залучення до цієї роботи батьків, учителів (викладачів), психологів навчальних закладів. Їхні зусилля, серед іншого, повинні бути спрямовані на раннє виявлення початку вживання молоддю психоактивних речовин.

До найбільш очевидних причин малоефективної боротьби з наркоманією, на думку С. Максименко [5, с. 2–3], можна віднести: 1) розпорошеність зусиль, які на це спрямовуються, відсутність окремої державної установи, яка б займалася виключно профілактикою та допомогою людям у позбавленні від наркотичної залежності, мала б для цього необхідні повноваження, організаційні та фінансові ресурси, чітку та докладну програму дій і водночас координувала б дії інших державних та громадських організацій у цьому напрямі; 2) неефективність боротьби силових структур з наркобізнесом; 3) нестачу кваліфікованих фахівців; 4) невідповідність різноманітних державних та громадських програм, спрямованих на профілактику і подолання наркоманії, реаліям нашого суспільства та можливостям його розвитку на найближче десятиліття; 5) недостатню ефективність більшості із названих програм та окремих заходів. Останнє значною мірою пов'язано з їх недостатнім психологічним обґрунтуванням.

Суттєве значення для ефективності та досягнення кінцевої мети окремих заходів, на думку І. Озерського [6], С. Болтівець [14], С. Максименко [5], О. Губенко [15] та ін., має психологічна обґрунтованість як певних програм у цілому, так і окремих заходів, спрямованих на профілактику наркоманії. Адже саме таке обґрунтування дає можливість адекватно підібрати різні заходи, узгодити, визначити особливості їх використання залежно від поставлених завдань, особливостей певних цільових вибірок, на які розраховані програми, і конкретних умов.

Як висновок відзначимо, що в умовах становлення і розвитку демократичної, правової держави, побудови громадянського суспільства в Україні профілактика негативних соціальних відхилень, у тому числі наркоманії – один з основних напрямів внутрішньої політики країни. Йдеться про вплив на процеси, що мають виняткове значення для майбутнього розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кравченко С. Громадська правова свідомість як необхідний елемент побудови громадянського суспільства в Україні / С. Кравченко // Право України. – 2009. – № 12. – С. 140–143.
3. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню». За станом на 28 листоп. 2008 р. // Верхов. Рада України : Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2008. – С. 28–37.

4. Кокун О. М. Передумови та негативні наслідки розповсюдження наркоманії / О. М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 10. – С. 10–11.
5. Максименко С. Д. Наркоманія: підходи до профілактики та подолання / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10. – С. 1–3.
6. Озерський В. І. Проблеми наркоманії та алкоголізму в підлітковому віці та шляхи їх попередження / В. І. Озерський // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 5. – С. 33–37.
7. Гаврильченко А. А. Методика «життєвих ситуацій» як перспективний підхід до профілактики вживання наркотичних речовин / А. А. Гаврильченко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – 2000. – Вип. 14. – С. 58–61.
8. Закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». За станом на 24 листоп. 2008 р. / Верхов. Рада України : Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2008. – 40 с.
9. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». За станом на 24 листоп. 2008 р. // Верховна Рада України : Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2008. – С. 3–27.
10. Волонтир Л. Проблема співвідношення ліберальних та репресивних методів українського законодавства у боротьбі проти наркотизму / Л. Волонтир // Сучасний вимір держави та права. – Миколаїв : ТОВ «Фірма „Ліон”», 2008. – С. 231–234.
11. Курінний Є. В. Питання принципів організації протидії незаконному обігу наркотиків в Україні / Є. В. Курінний // Наук. вісн. Юрид. акад. МВС. – 2005. – Спец. вип. – № 2 (25). – С. 116–117.
12. Комлев Ю. Ю. От социологического изучения феномена к обновлению антинаркотических практик // Демоскоп Weekly <<http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0275/>>. – 5–18 февр. 2007 г.
13. Ковальчук І. Деякі аспекти наркоманії та заходи її запобігання / І. Ковальчук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. юрид. – 2000. – Вип. 35. – С. 439–443.
14. Болтівець С. І. Психологічне обґрунтування заходів профілактичної роботи в навчальних закладах з метою профілактики наркоманії, токсикоманії, алкоголізму / С. І. Болтівець // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 56–59.
15. Губенко О. В. Проблема профілактики наркоманії, токсикоманії та алкоголізму: методологічні аспекти / О. В. Губенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 33–35.

ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ НАРКОМАНИИ В УСЛОВИЯХ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Водник В. Д.

Освещены основные причины, негативные последствия употребления наркотических веществ. Проанализированы проблемы профилактики наркомании. Определены основные недостатки и причины малоэффективной борьбы с наркоманией в Украине.

Ключевые слова: наркомания, наркотики, профилактика наркомании, противодействие наркомании, гражданское общество.

PROBLEMS OF PRECAUTIONS AGAINST DRUG ADDICTION UNDER CONDITIONS OF BUILDING OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Vodnik V. D.

Principal reasons, negative consequences of the use of drugs are dealt with the problems of precautions against drug addiction are analysed, the main drawbacks and reasons of ineffective fight are determined against drug addiction in Ukraine are determined.

Keywords: *drug addiction, drugs, precautions against drug addiction, counteraction of drug addiction, civil society.*

УДК 316. 444

Ю. І. Золотарьова, кандидат філософських наук, доцент

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ

Розглянуто маргінальність як чинник соціальних відхилень. Обґрунтовано взаємозв'язок та взаємозумовленість маргінальності, аномії та девіації. У цьому контексті поставлено питання про роль реалізації права та соціальної справедливості. Виявлено тенденції розвитку злочинності як вияву соціальної девіації в їхньому співвідношенні з маргіналізаційними процесами.

Ключові слова: *маргінальність, аномія, девіантна поведінка, соціальна девіація, соціальні норми, реалізація права, соціальний капітал, злочинність, криміногенність.*

Актуальність проблеми. Сучасне українське суспільство має багато серйозних соціальних проблем, що потребують пильної уваги з боку соціологів, завданням яких є визначення джерел походження проблеми, її характеру та природи, а також шляхів її розв'язання. Значне місце серед таких проблем посідає соціальна девіація, або соціальне відхилення, девіантна поведінка (мається на увазі девіація, що має негативний характер). При цьому здається, що поширення соціальної девіації пов'язане з процесом маргіналізації суспільства. Однак за наявності значної кількості серйозних досліджень, присвячених феноменам маргінальності та соціальних відхилень (девіантної поведінки), майже поза межами уваги дослідників поки що залишається питання про їх співвідношення. Розгляд цього питання передбачає вирішення завдань, що стосуються виявлення зв'язків маргінальності та девіації, впливу маргіналізаційних характеристик українського суспільства на рівень соціальних відхилень у складних умовах структурної трансформації.